

СТАТЕВІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ТА МОТИВІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми мотивів та результати емпіричного дослідження статевої та вікових особливостей мотивів вибору професії та мотивів навчання студентської молоді. З'ясовано, що навчально-професійна діяльність студентів педагогічних спеціальностей вишу є полімотивованою. Виявлено статево-відмінності у переважанні зовнішніх та внутрішніх мотивів вибору професії та їх поєднанні, кількісні зміни в структурі мотивів навчання студентів. Встановлено, що в процесі професійної підготовки у студентів домінуючим стає один з мотивів навчання та один з мотивів вибору професії. Окреслено основні напрямки формування мотивів навчання у виші та мотивів вибору професії.

Ключові слова: мотив, мотивація, статево-відмінності, мотиви навчання у виші, мотиви вибору професії, зовнішні та внутрішні мотиви, професійні мотиви, пізнавальні мотиви, прагматичні мотиви.

В статье рассмотрены теоретические аспекты проблемы мотивов и результаты эмпирического исследования половых и возрастных особенностей мотивов выбора профессии и мотивов обучения студенческой молодежи. Выяснено, что учебно-профессиональная деятельность студентов педагогических специальностей вуза есть полимотивирована. Выявлены половые различия в преобладании внешних и внутренних мотивов выбора профессии и их сочетании, количественные изменения в структуре мотивов обучения студентов. Установлено, что в процессе профессиональной подготовки у студентов доминирующим становится один из мотивов обучения и один из мотивов выбора профессии. Определены основные направления формирования мотивов обучения в вузе и мотивов выбора профессии.

Ключевые слова: мотив, мотивация, половые различия, мотивы обучения в вузе, мотивы выбора профессии, внешние и внутренние мотивы, профессиональные мотивы, познавательные мотивы, прагматические мотивы.

Постановка проблеми дослідження. Для досягнення професійних цілей, успішного навчання за фахом та вибору професії виняткове значення мають мотиви. Саме мотиви здійснюють найбільший вплив на поведінку і діяльність людини, визначаючи їх ефективність та якість.

Теоретичний аналіз психологічних досліджень проблем мотивації (В.Г.Асеев, В.І.Ковальов, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, Є.П.Ільїн, А.К.Маркова, П.М.Якобсон, Г.Холл, А.Маслоу, Х.Хекхаузен та ін.) дозволяє стверджувати, що сьогодні у психологічній науці склалася досить чітка система знань, яка описує співвідношення понять мотиву і мотивації, потребнісно-мотиваційну сферу, їх природу, механізми формування, взаємодію, структуру мотивації та різновиди мотивів. Існує низка досліджень, які визначають місце та структуру мотивації при породженні діяльності та з'ясовують її взаємозв'язки з різними психічними та особистісними феноменами, вивчають мотивацію різних видів активності та діяльності людини.

Так, зокрема, у психології найпоширенішою є думка про необхідність розгляду мотиву та мотивації як складних інтегральних (системних) психічних утворень [2, с.115]. При цьому визнається складна взаємодія та взаємовпливи мотиву та мотивації при формуванні мотиву, підготовки до реалізації діяльності.

Крім того, все більшого поширення набуває точка зору, згідно з якою діяльність та поведінка людини є здебільшого полімотивованими. Це спонукає до з'ясування проблеми структури мотивації. Вона розв'язується по-різному. Так, стверджується, що найчастіше термін «структура мотивації» застосовується при визначенні ієрархії мотивів, при виділенні основних груп і підгруп мотивів (М.В.Матюхін) [3]; виділяється традиційно у мотиві три складові: інтелектуальна, вольова і емоційна (В.А.Терентьєв) [2]; пропонується виділяти дві її складові – змістовну та динамічну сторони (В.Г.Асеев) [1]. Є.П.Ільїн стверджує, що утворюють структуру, але вже мотиву, три блоки: потребнісний, «внутрішній фільтр» та цільовий, які можуть у свідомості людини вербалізуватися або бути представлені в образній формі [2, с.117].

Ми, вивчаючи вікові та статеві особливості мотивів навчання та мотивів вибору професії, розглядатимемо її у першому тлумаченні, тобто як певну ієрархію. Стосовно ж досліджень мотивації студентської молоді, то здебільшого вивчаються мотиви вибору професії, що є природнім з огляду на вікові характеристики, а також мотиви вибору конкретного навчального закладу.

Серед таких відомих досліджень Є.П.Ільїн наводить три [2]. Перше, що здійснене у 1981р. Ф.М.Рахматулліною, та дозволило з'ясувати специфіку мотивації студентів різних курсів і виявити зміни в її структурі. Дослідницею було виявлено, що від молодших до старших курсів рейтинг прагматичного мотиву падав, тоді як рейтинг «професійного» мотиву зростав.

Друге дослідження було присвячене з'ясуванню структури мотивації студентів першокурсників (1981 р.). За даними М.В.Вовчик-Блакитної у першокурсників основним є престижний мотив (утвердження себе в статусі студента), на другому місці – пізнавальний інтерес, а на третьому – професійно-практичний мотив.

І, нарешті, третє дослідження А.М.Печнікова, Г.А.Мухіної у 1996 р. встановило, що основними навчальними мотивами у студентів є «професійний» і «особистого престижу», менш значущі «прагматичні» (отримати диплом про вищу освіту) і «пізнавальні», і те, що роль домінуючих мотивів змінюється на різних курсах. На першому курсі провідним є «професійний» мотив, на другому – «особистого престижу», на третьому і четвертому курсах – обидва ці мотиви, на четвертому – до них додається ще і «прагматичний» мотив.

Метою нашого дослідження є з'ясування статевих відмінностей у мотивах вибору професії та навчання у виші і виявлення змін у структурі цих мотивів в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

При плануванні дослідження ми виходили з таких загальновизнаних тверджень: по-перше, мотив є основою дії, вчинку, діяльності та поведінки, а діяльність та поведінка є полімотивованими; по-друге, структура мотиву (як горизонтальна, так і вертикальна) може змінюватися в процесі діяльності; по-третє, успішність навчання у виші та майбутньої професійної діяльності визначається загальним та сукупністю часткових мотивів [2].

Це визначило добір методики дослідження та специфіку аналізу його результатів. Нами використовувався такий діагностичний інструментарій:

– методика «Мотивація навчання у виші» (Т.І.Ільїна) [4, с.358-360], яка дозволяє виявити рівень сформованості трьох основних мотивів навчання у виші «набуття знань» (або пізнавальний), «оволодіння професією» (професійний) і «отримання диплому» (прагматичний);

– методика «Мотиви вибору професії» [4, с.373-374], яка виявляє домінування одного з мотивів вибору професії: «внутрішні індивідуально значимі мотиви», «внутрішні соціально значимі мотиви», «зовнішні позитивні мотиви» та «зовнішні негативні мотиви»;

– анкета, яка пропонувала оцінити за п'ятибальною шкалою вітальні і соціально-психологічні умови навчання та якість навчання.

В дослідженні взяло участь 117 студентів (70 студентів-юнаків та 47 студентів-дівчат) першого та третього курсів педагогічних спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Діагностика мотиву вибору професії дозволила виокремити три групи студентів за домінуванням одного, двох або більше мотивів:

– до групи А нами віднесені відповіді студентів, у яких простежується переважання лише однієї з зазначених категорій мотивації: внутрішня (індивідуально значима або соціально значима) чи зовнішня (позитивна або негативна);

– група В утворена з відповідей студентів, в яких зафіксовано переважання однієї з можливих пар мотивів;

– група С характеризується полімотивованим вибором професії, тобто в структурі мотиву однаково представлені три або чотири означені вище мотиви: зовнішні індивідуально значимі мотиви, зовнішні соціально значимі мотиви; зовнішні позитивні мотиви; зовнішні негативні мотиви.

Аналізуючи отримані результати, було відмічено деякі кількісні та якісні зміни у мотивах вибору професії студентами різної статі та віку (див. табл.1).

Таблиця 1

Мотиви вибору професії студентами 1 та 3 курсів різної статі

Курс/стать	Кількість студентів	Група А (у %)	Група В (у %)	Група С (у %)
1 курс	60	79,9	18,4	1,7
3 курс	57	82,5	14	3,5
Студенти-дівчата	47	80,8	19,2	0
Студенти-юнаки	70	81,4	14,3	4,3

Як бачимо з таблиці 1, суттєвих статевих відмінностей у моно- чи полімотивованості вибору професії у студентів не спостерігається. Щоправда, у студенток значно частіше зустрічається лише домінування одночасно двох мотивів вибору професії, а у юнаків – двох або трьох.

Варто відзначити, що, по-перше, поєднання всіх чотирьох мотивів по вибірці не зафіксовано; по-друге, зовнішня негативна мотивація поєднувалася лише з внутрішніми соціально значимими мотивами вибору професії, решта можливих поєднань мотивів вибору професії зустрічалися в одиничних випадках.

Цікавими виявилися статеві відмінності у домінуванні мотиву вибору професії студентами групи А (див. табл.2).

Таблиця 2

Розподіл студентів групи А за домінуючою мотивацією вибору професії

Курс/стать	Кількість студентів	Внутрішні індивідуально значимі мотиви (у %)	Внутрішні соціально значимі мотиви (у %)	Зовнішні позитивні мотиви (у %)	Зовнішні негативні мотиви (у %)
1 курс	60	40	31,6	5	3,3
3 курс	57	43,9	24,6	7	7
Студенти-дівчата	47	51	17	6,4	6,4
Студенти-юнаки	70	35,7	35,7	5,7	4,3

Як бачимо з таблиці 2, до третього курсу незначно зростає кількість студентів з негативними мотивами та внутрішніми індивідуально значимими мотивами за рахунок зменшення домінування внутрішніх соціально значимих мотивів. Водночас слід відзначити, що внутрішні соціально значимі мотиви майже вдвічі частіше зустрічаються у студентів-юнаків, ніж у дівчат, і домінування внутрішніх індивідуально значимих мотивів характерне для 51% дівчат проти 35,7% студентів-юнаків.

Зафіксовані зміни є, на нашу думку, результатом професійного навчання та взаємодії з соціально-психологічним оточенням, зміною звичних умов життя та частково побутовою неготовністю студентів до навчання у виші. Про це свідчить самооцінка студентами вітальних (умови проживання, режим харчування, сон тощо) та соціально-психологічних (взаємини з викладачами, однокурсниками та батьками) показників життя. Загалом студенти першого курсу оцінюють самопочуття та відносини з соціальним оточенням вище, ніж студенти третього курсу. Так, посередньо та нижче середнього у третині випадків студенти 1 курсу оцінюють апетит, харчування, а у 40% низькі оцінки припадають на сон, водночас в 5-9 разів частіше у третьокурсників викликають незадоволення взаємини з батьками, однокурсниками та викладачами; харчування, сон, умови проживання оцінюються незадовільно та посередньо вдвічі частіше, ніж першокурсниками. Статеві відмінності в самооцінці показників життя зафіксовані лише в одному випадку: студентки значно частіше (у 53,2%), порівняно зі студентами-юнаками, негативно оцінюють стан свого здоров'я, останні вдаються до низьких оцінок у 17%

випадків. Ймовірно часткове задоволення основних потреб можуть викликати зміни у вертикальній структурі мотиву.

Аналіз структури мотивів навчання студентів у виші здійснювався з виділенням трьох груп за домінуванням одного, двох або трьох мотивів навчання:

– група А1 утворена студентами, у яких простежується переважання лише однієї категорії мотиву навчання: професійного, прагматичного чи пізнавального;

– у групу В1 віднесені ті, у кого було зафіксовано переважання однієї з пар мотивів: професійного і прагматичного; пізнавального і прагматичного; пізнавального та професійного;

– група С1 складалася зі студентів, у яких в структурі мотивації навчання у виші однаково представлені всі три означені мотиви: «набуття знань», «оволодіння професією» і «отримання диплому».

У таблиці 3 наведено розподіл досліджуваних за виділеними групами за статтю та віком.

Таблиця 3

Мотиви навчання у виші студентів-юнаків та студентів-дівчат 1 та 3 курсів

Курс	Кількість студентів	Група А1 (у %)	Група В1 (у %)	Група С1 (у %)
1 курс	60	63,3	25	11,7
3 курс	57	78,9	19,3	1,8
Студенти-юнаки	70	68,6	24,3	7,1
Студенти-дівчата	47	74,4	19,2	6,4

Як видно з таблиці 1, спостерігається зменшення наповненості груп С (з 11,7 % до 1,8%) з першого до третього курсу, тобто зменшується кількість студентів з поєднанням усіх трьох мотивів: пізнавального, професійного і прагматичного. За статевою ознакою суттєвих відмінностей не виявлено.

Викликає інтерес розподіл студентів 1 та 3 курсів за домінуванням одного з діагностованих мотивів (див. табл.4).

Таблиця 4

Розподіл студентів групи А1 за домінуючим мотивом

Курс	Кількість студентів	Пізнавальна мотивація (у %)	Професійна мотивація (у %)	Прагматична мотивація (у %)
1 курс	60	20	18,3	25
3 курс	57	15,8	26,3	36,8
Студенти-юнаки	70	18,6	24,3	25,7
Студенти-дівчата	47	17	19,1	38,3

Дані таблиці 4 дозволяють стверджувати, що зменшується вплив домінуючої пізнавальної мотивації на навчально-професійну діяльність на користь прагматичної мотивації (отримання диплома). Цікавим є і той факт, що кількість студентів з початковим домінуючим мотивом на отримання професії незначно зростає, є підстави припустити, що саме ця категорія студентів зберігає її впродовж всього періоду навчання, що визначає добру успішність та наполегливе долання труднощів. Тривожним є той факт, що у студентів-дівчат значно частіше домінує мотив отримання диплома. Це, на нашу думку, негативно відбиватиметься на їх професійному та особистісному становленні.

Цікавим може бути порівняння отриманих нами результатів з результатами досліджень, проведених Ф.М.Рахматулліною, М.В.Вовчик-Блакитною, А.М.Печніковим, Г.А.Мухіною у 80-90-х рр. ХХ століття. Перше, що варто відзначити, – це те, що значно зросла кількість студентів, для яких центральною або домінуючою мотивацією навчання є прагматичний мотив, який до того ж зростає в процесі навчання у виші, чого не спостерігалось в згаданих дослідженнях. По-друге, результати, отримані нами, засвідчили зміну домінуючого мотиву в процесі навчання студентів у виші. Щоправда ці результати не повністю співпадають з висновками А.М.Печнікова, Г.А.Мухіної.

Цікаві результати виявлено нами при одночасному аналізі мотивів вибору професії та мотивів навчання у виші студентів різного віку. Нами встановлено, що у студентів-третьокурсників, як правило, домінує по одному мотиву навчання та вибору професії, тоді ж як у першокурсників спостерігається поєднання двох і більше мотивів навчання та вибору професії. Такі особливості ми пояснюємо формуванням більш чітких цілей та їх структурованості у студентів-третьокурсників внаслідок професійної ідентифікації, які відбуваються у процесі професійної підготовки.

Отримані результати дозволяють сформулювати такі **висновки**:

– навчально-професійна діяльність студентів педагогічних спеціальностей вишу є полімотивованою, при цьому спостерігається зміна структури мотивації сучасних студентів;

– існують статеві відмінності у переважанні зовнішніх і внутрішніх мотивів вибору професії та їх поєднанні;

– в процесі навчання у виші незначно зростає відсоток студентів з низьким рівнем мотивації до здобуття професії, набуття знань та отримання диплома;

– в процесі професійної підготовки у студентів домінуючим стає один з мотивів навчання та один з мотивів вибору професії.

Ці висновки нашою думкою на думку про необхідність психологічного супроводу формування мотивації навчально-професійної діяльності студентів в процесі набуття професії; доцільність обов'язкового професійного відбору при вступі на педагогічні спеціальності та професійної орієнтації майбутніх абітурієнтів; можливість запровадження спеціальних тренінгових та корекційних занять, спрямованих на розвиток потребнісно-мотиваційної сфери майбутнього педагога.

Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности / В.Г. Асеев. – М.: Наука, 1976. – 160 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 512 с.
3. Матюхин М.В. Мотивация учения младших школьников. / М.В. Матюхин. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
4. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В.А. Семиченко. – К : Милле-ниум, 2004. – 512 с.

The article utmsiьnyі the theoretical aspects of the motives and results of empirical studies of sex and age characteristics of the motives and motives for choosing the profession.

The aim of our research is to find sex differences in the motives of the profession and training in and to identify changes in the structure of these motives in training pedagogics.

In our empirical study, it was found that teaching and professional work of higher school students teaching specialties is polimotivational, with a change of motivation structure of today's college students, and there are gender differences in the prevalence of internal and external reasons of the profession and their combination, in the high process in high school significantly increases the percentage of students with low motivation for the profession, learning and obtaining a degree, in the training of students is one of the dominant motives for learning and one of the reasons for choosing a work.

These findings may suggest the need for psychological support for building motivation educational activity of students in training, the feasibility of mandatory professional selection when entering the teaching profession and career guidance for future entrants.

Keywords: motive, motivation, sex differences, the motives teaching at the university, the motives of career choices, external and internal reasons, professional motives, educational motives, pragmatic motive.

Отримано: 15.01.2013 р.